Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Drivers Influencing on the self-organization of villagers and improving sustainable rural livelihoods Ashtian County

Naser Shafieisabet [1]✉ | Masoudeh Nikoeifard[2] | Neginsadat Mirvahedi [3]

1. Corresponding author, Associate Professor, Department of Human Geography and Spatial Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. **E-mail:** n shafiei@sbu.ac.ir
2. Ph.D Candidate of Geography and Rural Planning, Department of Human Geography and Spatial Plannin, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. **E-mail:** m_nikoeifard@sbu.ac.ir
3. Researcher in Geography and Rural Planning, Department of Human Geography and Spatial Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. **E-mail:** negin.mirvahedi1@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received
2024/07/23

Received in revised
2024/09/18

Accepted
2024/10/15

Published
2024/10/17

Published online
2025/09/23

Keywords:
Self-organization of villagers,
sustainable rural livelihood,
structural empowerment,
future study,
Ashtian County.

ABSTRACT

Villagers' self-organization, as a collaborative process, plays a fundamental role in promoting sustainable livelihoods in rural areas. This study was carried out to identify the driving forces affecting the self-organization of villagers and to improve sustainable rural livelihoods in Ashtian County, Iran. Utilizing a qualitative research design with an analytical-exploratory approach, data were gathered through semi-structured questionnaires and in-depth interviews with 30 subject matter experts. The collected qualitative data were analyzed using the Delphi method and MicMac software to identify underlying relationships and patterns among concepts. The findings indicate that the distribution of factors and variables influencing the improvement of sustainable rural livelihoods in the study area is characterized by instability. Additionally, among the 24 primary influential factors, 10 critical drivers emerged as pivotal to advancing villagers' self-organization and promoting long-term sustainability in rural livelihoods. These drivers include innovation and creativity of villagers in agricultural and non-agricultural activities, skills and experience in group activities, and the establishment of local organizations as individual factors; increasing the spirit of entrepreneurship, launching, and promoting new local businesses as psychological factors; increasing participation, cooperation, and a sense of responsibility in agricultural and non-agricultural activities as social factors; empowering villagers by increasing their awareness, social and economic skills, and leveraging new IT and ICT technologies for structural empowerment in the direction of self-organization as education and empowerment factors; access to diverse and reliable financial resources for agricultural and non-agricultural activities as economic factors; delegating authority to villagers in line with local planning and decentralization as planning and management factors; and finally, supporting the creation and development of local businesses, diversifying agricultural and non-agricultural activities, and increasing investment in innovative businesses as socio-economic support factors. These drivers collectively contribute to advancing villagers' self-organization and enhancing sustainable rural livelihoods.

Cite this article: Shafieisabet, Naser., Nikoeifard, Masoudeh., & Mirvahedi, Neginsadat. (2025). Drivers Influencing on the self-organization of villagers and improving sustainable rural livelihoods Ashtian County. *Applied Researches in Geographical Sciences*, 25 (78), 110-129. DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.78.23

© The Author(s). Publisher: Kharazmi University
DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.78.23

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Extended Abstract

Introduction

Extensive research on empowerment highlights its direct impact on improving sustainable rural livelihoods. However, scholars such as (1997), Rowlands (1995, 1997) and Amartya Sen (1995) argue that top-down empowerment approaches rooted in hierarchical dominance fail to foster sustainable outcomes (Rowlands, 1995; Shafieisabet & Haratifard, 2020). Instead, these thinkers emphasize that true empowerment must begin with self-organization within local communities, which subsequently drives the development and enhancement of sustainable rural livelihoods. According to these scholars, such empowerment occurs through the transition from a state of "power over" to a state of "power with" and "power within." Kanter (1997) states that when rural stakeholders have access to empowerment, education, awareness, knowledge, skills, and resources to achieve a degree of self-awareness and self-actualization, they feel empowered, and as a result, their level of participation in the process of sustainable rural livelihoods improves (Amor et al., 2020). Thus, structural empowerment—the process of enhancing the internal capacities, skills, and organizational potential of rural communities—emerges as a critical pathway toward self-organization and long-term sustainability.

Despite the implementation of various empowerment programs in the rural areas of the study, many villagers remain unable to conduct agricultural and non-agricultural activities in a self-reliant and self-organized manner. This gap between theoretical goals and practical outcomes highlights the need to re-examine empowerment strategies to better align with self-organization processes. The disconnect suggests that existing programs have fallen short in fostering self-sufficiency and autonomy among rural stakeholders. In response to this challenge, the present research aims to develop new conceptual frameworks and identify key drivers that enhance self-organization and sustainable rural livelihoods. By pinpointing the critical factors that influence self-organization, the study seeks to provide actionable insights for empowering villagers to undertake both agricultural and non-agricultural activities independently and sustainably. This approach underscores the importance of self-reliance as a cornerstone of sustainable rural livelihoods, where villagers can effectively mobilize their resources, skills, and knowledge to improve their quality of life in a sustainable and resilient manner. On this basis, the present research seeks to identify the factors affecting the self-organization of villagers to achieve sustainable rural livelihoods. In other words, by accurately identifying the key effective components, it aims to help villagers carry out various agricultural and non-agricultural activities in their villages with self-reliance and in a self-organized manner.

Material and Methods

In the current research, new conceptual structures and appropriate key drivers were analyzed within the local conditions of the rural spatial system using the futures study method to improve these factors and their impact on self-organization and sustainable rural livelihoods. Using the Delphi method, semi-structured questionnaires were designed and distributed to 30 academics and experts. By examining the experts' responses, 24 key drivers for improving sustainable rural livelihoods were identified. Subsequently, using MicMac software, the 10 factors with the highest scores were identified as the fundamental drivers affecting the future process of villagers' self-organization in line with sustainable rural livelihoods.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Result and Discussion

The 10 drivers of self-organization can be categorized into seven areas:
Individual factors, which include drivers of innovation and creativity in agricultural and non-agricultural activities, skills and experience in group activities, and the establishment of local organizations; Psychological factors, which include drivers of increasing the spirit of entrepreneurship and launching and promoting new local businesses; Social factors, which include drivers of increasing participation, cooperation, and a sense of responsibility in agricultural and non-agricultural activities; Education and empowerment factors, which include drivers of empowering villagers by increasing their awareness, social and economic skills, and leveraging new IT and ICT technologies for structural empowerment in the direction of self-organization; Economic factors, which include drivers of access to diverse and reliable financial resources for agricultural and non-agricultural activities; Planning and management factors, which include drivers of delegating authority to villagers in line with local planning and decentralization; and Socio-economic protection factors, which include drivers of supporting the creation and development of local businesses, diversifying agricultural and non-agricultural activities, and increasing investment in innovative businesses. Therefore, rural development planners and policymakers, by paying attention to these drivers, can provide the basis for strengthening or transforming the fields of self-organization. This will enable rural communities to achieve self-awareness within the framework of creating groups and organizations, thereby improving and sustaining livelihoods across various environmental-ecological, social, economic, and institutional dimensions in the rural spatial system of the studied area through group work and independent efforts.

Conclusion

The findings indicate that the distribution of factors and variables influencing the improvement of sustainable rural livelihoods in the studied area is characterized by instability. Additionally, among the 24 primary influential factors, 10 critical drivers emerged as pivotal to advancing villagers' self-organization and promoting long-term sustainability in rural livelihoods. These drivers include innovation and creativity of villagers in agricultural and non-agricultural activities, skills and experience in group activities, and the establishment of local organizations as individual factors; increasing the spirit of entrepreneurship, launching, and promoting new local businesses as psychological factors; increasing participation, cooperation, and a sense of responsibility in agricultural and non-agricultural activities as social factors; empowering villagers by increasing their awareness, social and economic skills, and leveraging new IT and ICT technologies for structural empowerment in the direction of self-organization as education and empowerment factors; access to diverse and reliable financial resources for agricultural and non-agricultural activities as economic factors; delegating authority to villagers in line with local planning and decentralization as planning and management factors; and finally, supporting the creation and development of local businesses, diversifying agricultural and non-agricultural activities, and increasing investment in innovative businesses as socio-economic support factors. These drivers collectively contribute to advancing villagers' self-organization and enhancing sustainable rural livelihoods.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی
شاپا چاپی: ۷۷۳۶-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۵۱۳۸-۲۵۸۸
https://jgs.khu.ac.ir/

پیشران‌های اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان و بهبود معیشت پایدار روستایی شهرستان آشتیان

ناصر شفیعی ثابت [۱]✉، مسعوده نیکوئی فرد[۲]، نگین سادات میرواحدی[۳]

۱. نویسنده مسئول، دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: n_shafiei@sbu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: m_nikoeifard@sbu.ac.ir

۳. پژوهشگر جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: negin.mirvahedi1@gmail.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۳/۰۵/۰۲

تاریخ بازنگری:
۱۴۰۳/۰۶/۲۸

تاریخ پذیرش:
۱۴۰۳/۰۷/۲۴

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۰۷/۲۶

تاریخ انتشار آنلاین:
۱۴۰۴/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:
خودسازمان‌دهی روستاییان، معیشت پایدار روستایی، توانمندسازی ساختاری، آینده‌پژوهی، شهرستان آشتیان.

چکیده

خودسازمان‌دهی روستاییان به‌عنوان یک فرایند مشارکتی، نقشی بنیادین در ارتقای معیشت پایدار در مناطق روستایی ایفا می‌کند. این مطالعه باهدف شناسایی پیشران‌های اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان و بهبود معیشت پایدار روستایی در شهرستان آشتیان انجام شد. این پژوهش کیفی با رویکرد تحلیلی ـ اکتشافی و از طریق پرسش‌نامه نیمه‌ساختارمند و مصاحبه با ۳۰ نفر از خبرگان در زمینه موضوع موردمطالعه انجام شد. داده‌های کیفی گردآوری شده با استفاده از روش دلفی و نرم‌افزار میک‌مک برای شناسایی روابط و الگوهای میان مفاهیم تجزیه‌وتحلیل شد. یافته‌ها آشکار نمود شیوه پراکندگی عوامل و متغیرهای اثرگذار بر بهبود معیشت پایدار روستایی در ناحیه موردمطالعه به‌صورت ناپایدار بوده است. همچنین از میان ۲۴ عامل اولیه تأثیرگذار، تعداد ۱۰ عامل که دارای بالاترین امتیاز بودند به‌مثابه پیشران‌های بنیادین اثرگذار بر روند آتی خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای معیشت پایدار روستایی شناسایی شد. پیشران‌های نوآوری خواهی و خلاقیت روستاییان در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، مهارت و تجربه روستاییان در راستای فعالیت در گروه‌ها، انجمن‌ها و برپایی تشکل‌های محلی به‌مثابه عامل فردی؛ افزایش روحیه کارآفرینی، راه‌اندازی و ترویج کسب‌وکارهای نوین محلی به‌عنوان عامل روان‌شناختی؛ افزایش مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت در انجام فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی به‌عنوان عامل اجتماعی؛ توانمندسازی روستاییان و افزایش آگاهی و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین IT و ICT در فرایند توانمندسازی ساختاری روستاییان در راستای خودسازمان‌دهی به‌مثابه عامل آموزش و توانمندسازی؛ دسترسی به منابع مالی گوناگون و مطمئن برای بهره‌گیری در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی به‌مثابه عامل اقتصادی؛ واگذاری اختیار به روستاییان در راستای برنامه‌ریزی محلی و تمرکززدایی به‌عنوان عامل برنامه‌ریزی و مدیریت و سرانجام پیشران‌های حمایت از ایجاد و توسعه کسب‌وکارهای محلی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان و همچنین افزایش سرمایه‌گذاری در فرایند کسب‌وکارهای نوآورانه در روستا به‌مثابه عامل حمایت اجتماعی-اقتصادی تعیین شد.

استناد: شفیعی ثابت ، ناصر؛ نیکوئی فرد ، مسعوده؛ و میرواحدی، نگین سادات (۱۴۰۴). پیشران‌های اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان و بهبود معیشت پایدار روستایی شهرستان آشتیان. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۲۵ (۷۸)، ۱۲۹-۱۱۰. http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.78.23

ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

© نویسندگان.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

مقدمه

روستاییان در سراسر جهان نقش ارزشمندی در تولید غذا، حفظ محیط‌زیست و پویایی جوامع محلی بر دوش دارند. با این‌وجود، بسیاری از مناطق روستایی با چالش‌هایی مانند فقر، کمبود فرصت‌های شغلی، مهاجرت و ناپایداری معیشت روبرو هستند. خودسازمان‌دهی روستایی به‌عنوان یک فرایند مشارکتی، می‌تواند به روستاییان در حل این چالش‌ها و بهبود معیشت خود کمک نماید (ونبین و همکاران [1]، ۲۰۲۴). خودسازمان‌دهی روستایی به معنای توانایی روستاییان در گرد هم آمدن، شناسایی مشکلات مشترک، برنامه‌ریزی برای حل این مشکلات و اجرای برنامه‌های موردنظر به‌طور مستقل است. این فرایند می‌تواند به ایجاد پروژه‌های گوناگون مانند ایجاد تعاونی‌ها، توسعه زیرساخت‌های روستایی، ارائه خدمات آموزشی و بهداشتی و ارتقای فعالیت‌های اقتصادی در راستای بهبود معیشت پایدار روستایی که به معنای توانایی روستاییان در تأمین نیازهای اساسی خود در بلندمدت، بدون آسیب رساندن به محیط‌زیست، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، استفاده پایدار از منابع طبیعی و ارتقای سطح زندگی روستاییان است، منجر شود (هوآ و همکاران [2]، ۲۰۲۴). خودسازمان‌دهی روستایی به‌مثابه یک رویکرد جایگزین و پایان‌بخش برای معیشت پایدار روستایی، توانایی آشکار و پنهان چشمگیری برای توانمندسازی کانون‌های روستایی، حل مسائل محلی و ارتقای معیشت پایدار در چارچوب گفتمان سیستم‌ها و نظریه پیچیدگی دارد.

در گفتمان سیستم‌ها و نظریه پیچیدگی، افزون بر اجزاء و جزئیات یک نظام به چگونگی تعامل میان اجزاء و برهم‌کنش آن‌ها و محیط در چارچوب نظام فضایی نگریسته می‌شود. این مفهوم در همه علوم و به‌ویژه در علوم اجتماعی (دی‌رو [3]، ۲۰۱۶) و جغرافیا برای درک بهتر سکونتگاه‌ها فراگیر شده است. در میان سیستم‌های پیچیده، سکونتگاه‌های انسانی همچون نظام فضایی روستایی نیز دارای ویژگی غیرخطی‌بودن، تکامل هم‌زمان و خودسازمان‌دهی هستند (بونسترا و بولنس [4]، ۲۰۱۱) که نمی‌توان آن‌ها را به ویژگی‌های اجزای سیستم کاهش داد. این نظام‌ها دربرگیرنده زیرنظام‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی، محیط‌زیستی و غیره هستند که به شکل غیرخطی و در تعامل با یکدیگر قرار دارند و نمی‌توان آن‌ها را به‌تنهایی و بدون تعامل اجزای گوناگون آن در نظر گرفت (هیلیگن [5]، ۲۰۰۱). به بیانی دیگر روستاها هم همانند دیگر نظام‌های اجتماعی ـ اقتصادی به‌مثابه نظامی پیچیده به شمار می‌آیند که از بخش‌های گوناگون و بسیاری تشکیل شده‌اند و پیچیدگی آن‌ها بیشتر تحت‌تأثیر کنش چندگانه و تعاملات میان عناصر و بازیگران گوناگون روستایی است. این کنش‌ها و تعاملات، نظام فضایی روستا را با ویژگی‌هایی چون عدم قطعیت، عدم اطمینان، پیدایش و پیش‌بینی‌ناپذیر می‌شناساند. درحالی‌که نظام‌های مادی دربرگیرنده بخش‌های ساده و مشخص همچون اتم‌ها، مولکول‌ها و غیره، هستند. در یک نظام اجتماعی ـ فضایی مانند روستا، بخش‌ها و بازیگران، عوامل هدفمند و کنشگر بشمار می‌آیند (مورونی [6]، ۲۰۱۵).

در گفتمان سیستم‌ها و نظریه پیچیدگی، خودسازمان‌دهی یا به بیانی دیگر نظم خودجوش فرایندی است که در یک سیستم نامنظم آغازین و بر پایه اثرات متقابل میان بخش‌های آن، شکلی از نظم پدیدار می‌شود. فرایند خودسازمان‌دهی خودبه‌خود تکامل می‌یابد و ساختارها، الگوها یا سازمان‌های نوینی را در یک سیستم یا یک شبکه و در نتیجه تعامل میان عناصر، بخش‌ها، عوامل یا بازیگران آن ایجاد می‌کند که از بیرون کنترل، هماهنگ یا تنظیم نمی‌شوند. این فرایند خودجوش قادر به حل چالش‌ها و دشواری‌ها در سازگاری با محیط پیرامون است و به کنترل یک عامل بیرونی نیاز ندارد (دی رو، ۲۰۱۶؛ نقل از نیکولیس و پریگوجین [7]، ۱۹۷۷).

---

1. Wenbin et al
2. Hua et al
3. De Roo
4. Boonstra and Boelens
5. Heylighen
6. Moroni
7. Nicolis and Prigogine

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

بر مبنای نظریه سیستم‌های پیچیده، نظام فضایی روستایی هم به‌مثابه یک نظام در هنگام روبرو شدن با هر بحران یا مسئله‌ای، می‌تواند به شکل خودجوش و با خودسازمان‌دهی به نظم برگردد (روپاسینگا و همکاران[8]،۱۹۹۹). به‌راستی اگر بخش‌های گوناگون نظام فضایی روستایی یعنی گروه‌های مردم با هم در ارتباط باشند و بتوانند کارگروهی انجام دهند، می‌توانند با خودسازمان‌دهی مشکلات خود را حل نمایند (استروم[9]، ۱۹۹۵). ولی اگر پیش‌زمینه‌های این نظام یعنی ارتباط اجزا و شکل‌گیری کارگروهی فراهم نباشد خودسازمان‌دهی نیز اتفاق نخواهد افتاد. در نتیجه لازم است روستاییان به پایه‌ای از خودسازمان‌دهی برسند که بتوانند خودشان به‌گونه‌ای خودجوش و بدون دخالت دیگران و با فراهم‌سازی محلی چالش‌ها و دشواری‌های مربوط به روستای خود را حل نمایند. همانا از راه ایجاد دگرگونی‌هایی در منابع و امکانات، دانش و مهارت، ارزش‌ها، اعتماد و هنجارها و انواع کارهای گروهی، خودسازمان‌دهی می‌تواند در نظام فضایی روستایی شکل بگیرد (سالک و همکاران، ۱۴۰۱).

یکی از برجسته‌ترین دشواری‌های نظام فضایی روستایی مربوط به ناپایداری معیشت آن‌ها است (میرلطفی و ملاشاهی، ۱۴۰۱) که اگر پیش‌زمینه‌های خودسازمان‌دهی در این نظام فضایی فراهم باشد می‌تواند به‌گونه‌ای خود به خودی حل شود. از جمله این پیش‌زمینه‌ها توانمندسازی است تا مردم روستایی با دستیابی به خودآگاهی در چارچوب ایجاد گروه‌ها و تشکل‌ها بتوانند از رهگذر کارهای گروهی و به‌صورت خودپا، خوداتکا و خودسازمان‌دهی شده باعث بهبود معیشت پایدار در ابعاد محیطی ـ اکولوژیک، اجتماعی، اقتصادی و نهادی شوند. همین‌طور در مطالعات مختلفی نشان داده شده است که بین توانمندسازی کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان و معیشت پایدار رابطه وجود داشته و افرادی که توانمند می‌شوند، توانایی دسترسی به دارایی‌های معیشتی را پیدا نموده و در تأمین معیشت خانوار سهیم می‌شوند (مالاپیت و همکاران[10]، ۲۰۲۰).

بررسی پیشینه پژوهش در کشورهای پیشرو در حوزه توسعه روستایی همچون سوئد، هند، بنگلادش، ترکیه، آفریقای جنوبی، غنا و کنیا، نشان می‌دهد که اثرگذاری توانمندسازی ساختاری و خودسازمان‌دهی بر معیشت پایدار روستایی مثبت ارزیابی شده است (میترا وآمیت[11]، ۲۰۱۲؛ شارما[12]، ۲۰۱۶؛ لیندستورم و لارسون[13]، ۲۰۱۶). ولی در دیگر کشورهای درحال‌توسعه با ویژگی برنامه‌ریزی ایران، به دلیل تمرکزگرایی و ناکارآمدی آموزش‌های ارائه شده در حالت چیرگی، آن‌چنان که باید توانمندسازی نتوانسته است باعث دگرگونی و بهبود زمینه‌های خودسازمان‌دهی در راستای بهبود معیشت پایدار روستایی شود. بر این مبنا به نظر می‌رسد که فرایند خودسازمان‌دهی روستاییان و عوامل مؤثر بر آن همچون توانمندسازی ساختاری و ابعاد آن در بهبود معیشت پایدار روستایی اثرگذار هستند. به سخن دیگر، از رهگذر توانمندسازی و آگاهی‌بخشی مردم محلی و واگذاری قدرت به آن‌ها خودسازمان‌دهی رخ می‌دهد که به شکل درون‌زا باعث بسیج مردم به‌سوی شناخت دشواری‌های خود، طرح و حل مسئله می‌شود.

در چند دهه گذشته، برنامه‌های توانمندسازی گوناگون در مناطق روستایی ناحیه موردمطالعه به دست سازمان‌ها و ارگان‌هایی همچون جهاد کشاورزی، فرمانداری، مرکز فنی و حرفه‌ای شهرستان، کمیته امداد، بنیاد برکت و غیره، اجرا شده است. ولی ازآنجاکه فرایند توانمندسازی و آموزش روستاییان به شکل چیرگی و ناکارآمد بوده، آن‌چنان که بایسته است، نتوانسته به روستاییان کمک نماید با اتکای به خود و به شکل خودسازمان‌دهی شده کارهای گوناگون کشاورزی و غیرکشاورزی روستایشان را انجام دهند. بدین‌سان به دلیل بروز چالش‌های اجتماعی ـ اقتصادی در نظام فضایی روستایی ناحیه موردمطالعه بهبود ابعاد اجتماعی، اقتصادی، محیطی ـ اکولوژیک و نهادی معیشت پایدار اندک بوده است.

8. Rupasingha et al
9. Ostrom
10. Malapit et al
11. Mitra and Amit
12. Sharma
13. Lindstorm and Lrson

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

به دنبال بروز چنین شکاف میان آنچه باید باشد و آنچه در ناحیه موردمطالعه به چشم می‌خورد، این پژوهش در نظر دارد تا سازه‌های نوین مفهومی و پیشران‌های مناسب در شرایط بومی ناحیه موردمطالعه را از طریق خبرگان در راستای آینده‌پژوهی آن‌ها با آرمان بهبود این عوامل و اثرگذاری آن‌ها بر روی خودسازمان‌دهی و معیشت پایدار روستایی واکاوی نماید. بر این بنیان، پژوهش حاضر، در پی پاسخ‌گویی به مهم‌ترین پرسش این پژوهش است: پیشران‌های اثرگذار سازگار بر خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای بهبود معیشت پایدار روستایی در شهرستان آشتیان کدام‌اند؟

ادبیات موضوع

«ویلیام راس اشبی[۱۴]» (۱۹۴۷) از پیش‌گامان مطالعه سیستم‌های پیچیده، خودسازمان‌دهی را فرایندی می‌داند که در طی آن سازمان‌یافتگی درونی یک سیستم یا نظام فضایی جغرافیایی (به‌طور طبیعی یک سیستم باز) به‌سوی پیچیدگی افزون‌تر تکامل پیدا می‌کند بدون آنکه توسط عوامل بیرونی هدایت شده باشد یا اعمال مدیریتی بر روی آن انجام شده باشد. همچنین «سیلیرز[۱۵]» (۱۹۹۸) خودسازمان‌دهی را به‌عنوان ویژگی سیستم‌های پیچیده تعریف می‌کند که مردم درون این نظام‌ها را قادر می‌سازد ساختار درونی خود را به‌گونه‌ای خودجوش توسعه یا دگرگون سازند و برای مقابله یا تنظیم با محیط خود در چارچوب نظام فضایی سازگار شوند. همانا در گفتمان سیستم‌ها، خودسازمان‌دهی در نظریه پیچیدگی یک فرایند غیرخطی است که در نتیجه ناسازگاری یا شکست میان بخش‌های ناهمگون یک سیستم پدید می‌آید. به این صورت که ایجاد شکست در یک سیستم باعث برانگیختن تک‌تک اجزای سیستم برای رفع بحران به شکل خودجوش و بدون دخالت عوامل خارجی می‌شود. سرانجام این کارها منجر به خودسازمان‌دهی و ایجاد یک الگوی منظم پایدار می‌شود (دی رو، ۲۰۱۶).

این موضوع در نظام فضایی روستایی که به‌مثابه یک سیستم و عرصه ساختاری ـ کارکردی با جنبه‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی، محیطی ـ اکولوژیک همچون یک سیستم پیچیده است، هم کاربرد دارد. همه اجزا و عوامل نظام فضایی روستایی به شکل غیرخطی در کنش متقابل با یکدیگر قرار دارند. در خصوص مناطق روستایی به‌مثابه یک سیستم پیچیده، می‌توان گفت که خودسازمان‌دهی به توانایی این سیستم پیچیده در بازآفرینی خود اطلاق می‌شود. به سخن دیگر، هنگامی که سیستم دستخوش تکانه سهمگین می‌شود، برای یافتن تعادل نوینی که ممکن است از نقطه آغاز خود دور باشد، خودسازمان‌دهی می‌شود. به شکل بنیادین، یک فرایند خودسازمان‌دهی شده در کانون‌های روستایی هنگامی آغاز می‌شود که گروهی از مردم در پاسخ به یک بحران و بی‌نظمی در وضعیت، به دنبال ایجاد تحولی برای بهبود نظام اجتماعی ـ اقتصادی و محیطی ـ اکولوژیک باشند؛ یک دیدگاه مشترک از یک چالش اجتماعی ـ محیطی و انگیزه برای روبرو شدن با آن برای موفقیت و بهبود توسعه جامعه ضروری است (سیشس و دیوی[۱۶]، ۲۰۰۸).

بر بنیان واکاوی ادبیات موضوع، خودسازمان‌دهی روستاییان، متأثر از بهبود ابعاد توانمندسازی ساختاری برای بهبود معیشت پایدار روستایی است. از سوی دیگر، خودسازمان‌دهی روستاییان بر توانمندسازی آن‌ها هم اثرگذار است. به بیانی دیگر، توانمندسازی و آگاهی‌بخشی روستاییان و واگذاری قدرت به آن‌ها باعث رخداد خودسازمان‌دهی می‌شود. در برابر، بهبود ابعاد خودسازمان‌دهی هم بر روی گیرندگان و بروزدهندگان توانمندسازی اثرگذاراست. همان‌گونه که «رولند[۱۷]» (۱۹۹۵) و «آمارتیاسن[۱۸]» (۱۹۹۵) گفته‌اند توانمندسازی روستاییان با آرمان ایجاد تشکل‌ها، خودآگاهی و خودسازمان‌دهی آن‌ها به‌مثابه یک فرایند توانمندکننده و قدرت بخش است که باعث دگرگونی در رفتار و کردار انسان برای دستیابی به اهداف موردنظر در راستای بهبود ابعاد معیشت پایدار روستایی می‌شود (رولند،۱۹۹۵). همچنین، بر مبنای نگرش «کانتر[۱۹]» (۱۹۷۷)، «رولند»

14. William Ross Ashby
15. Cilliers
16. Seixas and Davy
17. Rowlands
18. Sen
19. Kanter

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

(۱۹۹۵ و ۱۹۹۷)، «فوکو[۲۰]»(۱۹۸۹)، «راپاپورت[۲۱]» (۱۹۸۵) و دیگران، در فرایند توانمندسازی، قدرت عامل محدودکننده و یا برانگیزاننده برای مشارکت در فعالیت‌های گوناگون است. بر این مبنا توانمندسازی، متناسب با ساختار قدرت می‌تواند به‌صورت «مولد» (انسان کارساز) و یا «نامولد» (انسان کارپذیر) بروز نماید؛ بنابراین، به‌کارگیری آسان‌کننده‌های توانمندسازی، به گذار از وضعیت «قدرت بر» (چیرگی) و انسان کارپذیر، به وضعیت «قدرت با» و «قدرت در» برای اعمال‌نفوذ و مشارکت آن‌ها در فراگرد معیشت پایدار در چارچوب خودسازمان‌دهی کمک می‌نماید (شفیعی ثابت و هراتی فرد، ۲۰۲۰). «کانتر» بیان می‌کند هنگامی که ذی‌نفعان روستایی به ساختارهای توانمندساز همچون واگذاری قدرت و اختیار، آموزش و آگاهی‌بخشی، دانش و مهارت و منابع برای دستیابی به‌اندازه‌ای از خودآگاهی و خودشکوفایی دسترسی پیدا می‌کنند، آن‌ها احساس قدرت کرده و در نتیجه میزان مشارکتشان در فراگرد معیشت پایدار روستایی بهبود پیدا می‌کند (آمور و همکاران[۲۲]، ۲۰۲۰)؛ بنابراین می‌توان گفت که توانمندسازی و به‌ویژه توانمندسازی ساختاری گامی مهم در راستای بهبود پتانسیل‌ها و استعدادهای درونی ذی‌نفعان روستایی در راستای تشکل‌سازی و سرانجام خودسازمان‌دهی آن‌ها است.

اگرچه تاکنون پژوهش‌های بسیاری در زمینه توانمندسازی و معیشت پایدار انجام شده است، مطالعه‌ای که مستقیماً به بررسی ارتباط خودسازمان‌دهی و معیشت پایدار روستایی پرداخته باشد، انجام نشده است. با این حال برنامه‌ها و پروژه‌های بسیار بزرگ و اثربخشی در جهان در راستای توانمندسازی سکونتگاه‌های محلی اجرا شده است که این برنامه‌ها توانسته‌اند با تشکیل گروه‌های محلی و توانمند کردن آن‌ها، باعث بهبود خوداتکایی، خودسازمان‌دهی و در نتیجه بهبود معیشت افراد محلی شوند. در این زمینه تجربه «گروه‌های همیار در هند[۲۳]» و «انجمن زنان خود اشتغال[۲۴]» نشان می‌دهد که قدرتمند شدن مردم روستایی نیازمند آن است که اعضای نظام فضایی روستایی سازمان و تشکیلات ویژه خود را داشته باشند که به شکل ویژه در خدمت نیازهای مردم روستایی باشد. افزون بر این مردم فقیر روستایی بایسته است در چارچوب گروه‌هایی که خودشان آن را اداره می‌نمایند، سازمان‌دهی شوند (سازمان جهانی کار[۲۵]، ۲۰۱۴). همچنین تجربه برنامه «فینکا[۲۶]» در آمریکای جنوبی، «گرامین بانک[۲۷]» (بانک تهیدستان) و «کمیته توسعه روستایی بنگلادش[۲۸]» مصداق بهره‌گیری از اعتبارات خرد در خدمت توانمندسازی، ظرفیت‌سازی، خوداتکایی فقرا و پیشبرد کارآفرینی اجتماعی است. این برنامه‌ها موجب افزایش روحیه مشارکت و همکاری و بسیج منابع در راستای حل مشکلات خود به‌صورت گروهی و درنتیجه بهبود معیشت شده است (یونس[۲۹]، ۱۳۹۸؛ فینکا[۳۰]، ۲۰۲۰). برنامه «ساموئل آندونگ[۳۱]» کره جنوبی با ارائه توانمندسازی مولد و ارائه آموزش‌هایی متناسب با نیاز مردم روستایی و همچنین تقویت حس خودیاری، مشارکت و همکاری زمینه را فراهم نمود تا روستاییان بتوانند به‌صورت خودسازمان‌دهی شده مسئولیت اجرای پروژه‌ها را بپذیرند که این امر توسعه تسهیلات رفاهی، افزایش درآمد کشاورزی و بهبود معیشت را به دنبال داشته است (طالب، ۱۳۸۰). در برنامه «اسپارک[۳۲]» در چین با فراهم کردن ایجاد فرصت آموزشی متناسب با نیاز کشاورزان و امکان دسترسی به منابع مادی و غیرمادی، تفویض اختیار به سطوح محلی و مشارکت دادن مردم در برنامه‌ها و ایجاد حس معنی‌داری، شایستگی، خود تعیینی و اعتماد در مردم، موفق شد بهبود معیشت

---

20. Foucault
21. Rappaport
22. Amor et al
23. SELF-HELP GROUPS IN INDIA
24. Self Employed Women's Association
25. International Labour Organization
26. FINCA
27. Grameen Bank
28. Bngladesh Rural Advancement Committe
29. Yunus
30. Foundation for International Community Assistance
31. Samuel Undong
32. Spark

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

و کیفیت زندگی مردم محلی را به همراه داشته باشد. (لانگ ورث[۳۳]، ۱۳۸۱). برنامه «توسعه کسب‌وکار خرد برای فقرزدایی[۳۴]» در نپال از راه بسیج اجتماعی و تشکل‌سازی بر ظرفیت‌سازی، توانمندسازی مولد و خودآگاهی و خودسازمان‌دهی ذی‌نفعان روستایی در راستای ارائه پایدار خدمات توسعه کسب‌وکارهای خرد متمرکز بوده است که منجر به کاهش فقر از رهگذر انتقال دانش و مهارت‌های توسعه کارآفرینی (متناسب با علاقه و انتخاب ذی‌نفعان) بود (برنامه توسعه سازمان ملل متحد[۳۵]، ۲۰۱۷). برنامه «مبتکرانه لیدر[۳۶]» در ایرلند با مشارکت عمومی ـ خصوصی[۳۷] محلی، ظرفیت‌سازی، توانمندسازی مولد، آگاهی‌بخشی و تقویت روحیه خوداتکایی، مشارکت و شبکه‌سازی این درس مهم را یادآور شد که هرچه عمق به‌کارگیری، مالکیت و کنترل توسط سکونتگاه‌های محلی از طریق بسیج منابع محلی بیشتر باشد، سطح ابتکار در پروژه‌های اجرا شده برای مقابله با مشکلات توسعه اجتماعی، اقتصادی، محیط‌زیستی و غیره، در مناطق روستایی بالاتر می‌رود (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه[۳۸]، ۲۰۰۰).

در بررسی پیشینه پژوهش منابعی که به هر ترتیبی با موضوع موردمطالعه در ارتباط بوده‌اند مدنظر و موردبررسی قرار گرفت؛ این پژوهش‌ها گرچه مستقیماً به عوامل مؤثر بر خودسازمان‌دهی در راستای معیشت پایدار اشاره نکرده‌اند اما به عواملی توجه کرده‌اند که به لحاظ مفهومی می‌تواند هدف این پژوهش یعنی شناسایی پیشران‌های مؤثر بر خودسازمان‌دهی را پوشش دهند. در این خصوص عوامل آموزش و آگاهی‌بخشی (میترا و آمیت،۲۰۱۲؛ سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، ۲۰۰۰)، بهبود دانش و مهارت (راپاپورت، ۲۰۰۲؛ لینداستورم و لارسون، ۲۰۱۶)، اقدام گروهی (استروم، ۱۹۹۵؛ سالک و همکاران،۱۴۰۱) تشکل‌سازی و نهادسازی (کوماران، ۱۹۹۷؛ سازمان جهانی کار، ۲۰۱۴؛ برنامه توسعه سازمان ملل متحد، ۲۰۱۷)، همکاری و مشارکت اجتماعی (طالب، ۱۳۸۰، میر لطفی و ملاشاهی،۱۴۰۱)، دسترسی به منابع (یونس، ۱۳۹۸؛ فینکا، ۲۰۲۰)، اعتمادسازی (لینداستورم و لارسون، ۲۰۱۶)، دادن مسئولیت، شفافیت و قدرت بخشی به روستاییان (شفیعی ثابت و هراتی فرد، ۲۰۲۰) در راستای خودسازمان‌دهی و تقویت خوداتکایی (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، ۲۰۰۰؛ فینکا، ۲۰۲۰) اجتماعات محلی برای مشارکتشان در فعالیت‌های گوناگون کشاورزی و غیر کشاورزی از مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر خودسازمان‌دهی روستاییان و بهبود معیشت پایدار روستایی هستند. این پژوهش‌ها به همه عوامل مؤثر بر خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای معیشت پایدار و بهبود مؤلفه‌های آن نپرداخته‌اند و هر پژوهشگر یا برنامه‌ای تنها به یک یا چند مورداشاره کرده‌اند. نکته قابل‌توجه این است که در خصوص کشور ایران نیز تاکنون مطالعه‌ای به این عوامل مؤثر نپرداخته است. نوآوری پژوهش حاضر نسبت به پژوهش‌های پیشین، بررسی ارتباط خودسازمان‌دهی و معیشت پایدار روستایی با استفاده از روش آینده‌پژوهی و شناسایی پیشران‌های متعدد مؤثر بر خودسازمان‌دهی در راستای معیشت پایدار به‌صورت همه‌جانبه است؛ بدین‌سان بایسته است تا با شناخت علمی دقیق‌تری به آینده‌پژوهی مقوله موردنظر متناسب با شرایط ایران در ناحیه موردمطالعه پرداخته شود.

روش تحقیق

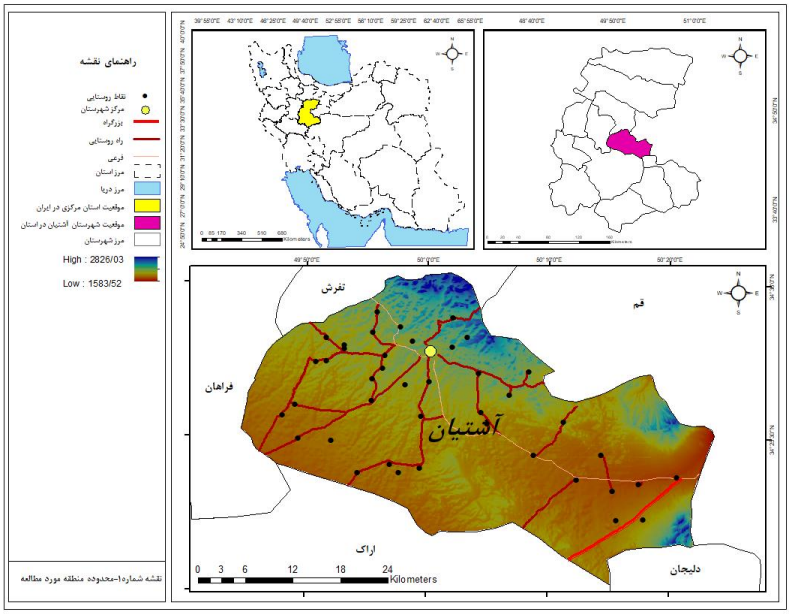
موقعیت جغرافیایی موردمطالعه

شهرستان آشتیان به‌عنوان ناحیه موردمطالعه پژوهش حاضر، یکی از شهرستان‌های استان مرکزی است که در مرکز استان مرکزی و شمال غربی شهرستان اراک قرار دارد. این شهرستان با مساحتی حدود ۱۲۴۰ کیلومترمربع کوچک‌ترین شهرستان

[33]. Longworth
[34]. Micro-Enterprise Development Programme
[35]. United Nations Development Programme
[36]. The LEADER Initiative (Liaisons entre actions de developpement de l’économie rurale)
[37]. Public-Private Partnership
[38]. Organisation for Economic Co-operation and Development

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

استان مرکزی است؛ که از ۱ بخش، ۱ شهر و سه دهستان (سیاوشان، گرکان و مزرعه نو) تشکیل شده است؛ این ناحیه بین ۵۰ درجه و یک دقیقه طول شرقی و ۳۴ درجه و ۳۲ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. شکل (۱).

شکل (۱). نقشه موقعیت محدوده موردمطالعه پژوهش

منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۳

داده و روش کار

پژوهش حاضر با رویکرد آینده‌پژوهی به شناسایی پیشران‌های کلیدی اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان و بهبود معیشت پایدار روستایی در شهرستان آشتیان می‌پردازد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت تحلیلی ـ اکتشافی است. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه با خبرگان و پرسش‌نامه محقق ساخته) انجام شد؛ بنابراین، برای نگارش مبانی نظری، ادبیات و پیشینه تحقیق از روش کتابخانه‌ای و اسنادی مانند بررسی مقاله‌ها، کتاب‌ها، رساله‌ها و غیره و از روش یادداشت‌برداری و فیش‌برداری اطلاعات استفاده شد. همچنین روایی ابزار سنجش که آینده‌پژوهی و پرسش‌نامه اثرات متقابل بوده با استفاده از روایی صوری و با نظر خبرگان و کارشناسان حوزه توسعه روستایی به‌صورت مصاحبه‌ای مورد تأیید قرار گرفت. وزن‌دهی این پرسش‌نامه به‌صورت مقایسه‌ای زوجی و میزان ارتباط متغیرها با اعداد بین صفر تا سه سنجیده شد.

بر این بنیان، در گام نخست بر اساس ادبیات پژوهش، شاخص‌ها و متغیرهای اثرگذار بر رویکرد خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای بهبود ابعاد معیشت پایدار روستایی به روش کتابخانه‌ای مورد واکاوی قرار گرفت. سپس در گام دوم، بر اساس روش دلفی پرسش‌نامه‌هایی نیمه‌ساختاریافته در چارچوب متغیرهای اثرگذار پژوهش طراحی و در اختیار حدود ۳۰ نفر از دانشگاهیان و خبرگان متخصص قرار گرفت. پس از گردآوری پرسش‌نامه‌های دلفی و بهره‌گیری از نظرات خبرگان، در گام سوم، پرسش‌نامه‌ای برای مشخص نمودن میزان اثرات هر یک از متغیرهای شناسایی شده در طیفی میان «صفر» به منزله بدون تأثیر تا «۳» به معنای تأثیر بسیار طراحی و دوباره در اختیار خبرگان قرار گرفت. سپس با بررسی پاسخ خبرگان در گام سوم، تعداد ۲۴ پیشران کلیدی اثرگذار که دارای فراوانی بالا در اثرگذاری بر رویکرد خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای بهبود معیشت پایدار روستایی بودند، در چارچوب ماتریس تحلیل اثرات متقاطع متقابل طراحی و در میان خبرگان

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

توزیع شد تا میزان اثرگذاری متغیرها بر یکدیگر را در طیف ۰ تا ۳ مشخص نمایند و در گام آخر برای تهیه ماتریس ورودی نرم‌افزار میک‌مک، از پرسش‌نامه‌های ماتریسی تکمیل شده توسط خبرگان میانگیری انجام گرفت. سپس داده‌ها در چارچوب یک ماتریس ۲۴ * ۲۴ برای تحلیل به نرم‌افزار میک‌مک وارد شد. پیشران‌های کلیدی که از نظرات کارشناسان خبره در مورد عوامل اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان و بهبود معیشت پایدار روستایی استخراج شدند در دو دسته کلی عوامل تحرک‌بخش درونی و بیرونی تقسیم‌بندی شدند که در جدول (۱) به شرح زیر آورده شده است.

جدول (۱). عوامل و متغیرهای اثرگذار بر رویکرد خودسازمان‌دهی روستاییان

عوامل		متغیر
عوامل تحرک‌بخش درونی	فردی	۱) مهارت و تجربه در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی،۲) نوآوری خواهی و خلاقیت،۳) آگاهی و شناخت روستاییان از ظرفیت‌های محلی، ۴) مهارت و تجربه در راستای فعالیت در گروه‌ها، انجمن‌ها و برپایی تشکل‌های محلی
	روان‌شناختی	۱) روحیه کارآفرینی، راه‌اندازی و ترویج کسب‌وکارهای نوین محلی ۲) اعتمادبه‌نفس، خودباوری و داشتن انگیزه
	اجتماعی	۱) مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت ۲) توسعه شبکه‌ها و ارتباطات اجتماعی ۳) اعتماد متقابل بین روستاییان
	اقتصادی	۱) دسترسی به منابع مالی گوناگون
عوامل تحرک‌بخش بیرونی	آموزش و توانمندسازی	۱) آموزش در زمینه‌های کار گروهی و مهارت شغلی ۲) توانمندسازی و افزایش آگاهی و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی ۳) بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ICT و IT در فرآیند توانمندسازی
	نهادسازی	۱) شکل‌گیری و تقویت سمن‌ها
	برنامه‌ریزی و مدیریت	۱) واگذاری اختیار از بالا به پایین در راستای برنامه‌ریزی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی
	زیرساختی - محیطی	۱) زیرساخت‌های ارتباطی مناسب برای بهبود دسترسی و کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل و ارتباطات
	حمایت اجتماعی - اقتصادی	۱) بر پایی انجمن ها، صندوق های خرد محلی، تعاونی ها و گروه های محلی ۲) حمایت‌های مالی دولتی و غیردولتی شامل تسهیلات و خدمات بانکی، مشاوره مالی ۳) حمایت از ایجاد و توسعه کسب‌وکارهای محلی ۴) سرمایه‌گذاری در فرایند کسب‌وکارهای نوآورانه در روستا

منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۳

نتایج و بحث

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از نرم‌افزار میک‌مک، ماتریس (۲۴*۲۴) پژوهش حاضر، دارای درجه پرشدگی ۹۵/۶ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تأثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. این ماتریس در مجموع دارای ۵۵۱ رابطه است؛ که از این ۵۵۱ رابطه ۲۵ رابطه با عدد صفر نشان دهنده نبود تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بین متغیرها است. همچنین، نتایج آشکار ساخت که ۸ رابطه دارای عدد یک است که تأثیر کمی بر یکدیگر داشته‌اند. افزون بر این، ۱۸۰ رابطه عددشان دو بوده است بدین معنی که روابط تأثیرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند، همچنین ۳۶۳ رابطه با عدد ۳، بدین معنی است که روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده است و از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیادی برخوردار بوده‌اند. در نهایت هیچ رابطه‌ای عدد p ندارد که نشان دهنده عدم وجود روابط پتانسیلی و غیرمستقیم است جدول (۲).

جدول (۲). تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقابل

شاخص (گویه)	مقدار
ابعاد ماتریس	۲۴
تعداد تکرار	۲

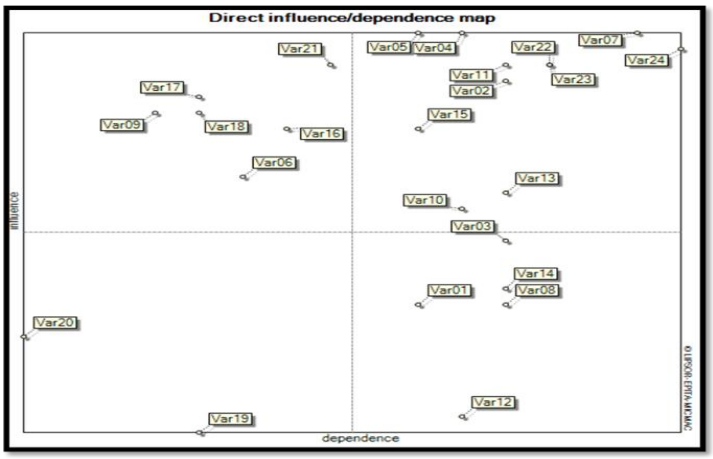
[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

تعداد صفرها	۲۵
تعداد یک‌ها	۸
تعداد دوها	۱۸۰
تعداد سه‌ها	۳۶۳
مجموع	۵۵۱
میزان پرشدگی خانه‌ها به درصد	۹۵/۶

منبع: یافته‌های پژوهش و خروجی میک‌مک، سال ۱۴۰۳

تحلیل موقعیت متغیرها و تشخیص پایداری و ناپایداری سیستم از طریق نحوه پراکنش متغیرها در یک سیستم مختصات آشکار می‌شود شکل (۲). شیوه پراکندگی متغیرهای مؤثر بر رویکرد خودسازمان‌دهی روستاییان شهرستان آشتیان، حاکی از ناپایداری در سیستم است و چهار نوع متغیر از پنج نوع متغیر وضعیت ناپایدار (متغیرهای تأثیرگذار، متغیرهای دووجهی، متغیرهای تأثیرپذیر و متغیرهای مستقل) در بین آن‌ها شناسایی شده است.

شکل (۲). پراکنش متغیرها در محور تأثیرپذیری-تأثیرگذاری براساس تأثیرات مستقیم

منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۳

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از نرم‌افزار میک‌مک و باتوجه به شکل (۲)، آثاری که هر یک از متغیرها بر کل سیستم می‌گذارند، آورده شده است. متغیرهایی که تراکم آن‌ها در نزدیکی منطقه شمال غربی بیشتر است، متغیرهای تأثیرگذار هستند. این متغیرها تأثیر مستقیمی بر کل سیستم می‌گذارند و باعث تغییرات در سیستم می‌شوند. به سخن دیگر، این متغیرها دارای تأثیرگذاری بالا و تأثیرپذیری پایینی هستند. همچنین، این متغیرها به‌عنوان متغیرهای ورودی نیز هستند. طبق نتایج، ۶ عامل بر کل سیستم تأثیرگذار هستند. این متغیرها مهم‌ترین بازیگران تأثیرگذار بر بهبود خودسازمان‌دهی روستاییان است که در فراگرد دستیابی به معیشت پایدار روستایی شهرستان آشتیان نقش مهمی ایفا می‌کنند. این متغیرها عبارت‌اند از: اعتمادبه‌نفس، خودباوری و انگیزه روستاییان در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، توسعه شبکه‌ها و ارتباطات اجتماعی میان روستاییان، حمایت، ترغیب و تشویق روستاییان به برپایی انجمن‌ها، صندوق‌های خرد محلی، تعاونی‌ها و گروه‌های محلی روستایی، واگذاری اختیار از بالا به پایین به روستاییان در راستای برنامه‌ریزی محلی و تمرکززدایی، تشویق و ترغیب روستاییان توسط دولت در راستای انجام برنامه‌ریزی مشارکتی و یکپارچه، دسترسی به منابع مالی گوناگون و مطمئن برای بهره‌گیری در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی است.

سمت راست شکل و قسمت شمال شرقی متغیرهای دووجهی را نشان می‌دهد. این متغیرها دارای دو ویژگی مشترک تأثیرگذاری بالا و تأثیرپذیری بالا هستند و هر عملی روی آن‌ها در متغیرهای دیگر نیز تغییر ایجاد خواهد کرد که به دودسته متغیرهای ریسک و هدف تقسیم می‌شوند. متغیرهای ریسک بالای خط قطری و در ناحیه شمال شرقی شکل قرار گرفته‌اند و ظرفیت بسیار بالایی برای تبدیل‌شدن به بازیگران کلیدی سیستم دارند. عوامل کلیدی به‌عنوان متغیر ریسک در این قسمت

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

قرار گرفته‌اند این متغیرها عبارت‌اند از: نوآوری خواهی و خلاقیت روستاییان در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، افزایش روحیه کارآفرینی، راه‌اندازی و ترویج کسب‌وکارهای نوین محلی، مهارت و تجربه روستاییان در راستای فعالیت در گروه‌ها، انجمن‌ها و برپایی تشکل‌های محلی، افزایش مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت در انجام فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ICT و IT در فرایند توانمندسازی ساختاری روستاییان در راستای خودسازمان‌دهی، آموزش روستاییان در زمینه‌های کارگروهی و مهارت شغلی در چارچوب نظام مدیریت محلی، افزایش سرمایه‌گذاری در فرایند کسب‌وکارهای نوآورانه در روستا، حمایت از ایجاد و توسعه کسب‌وکارهای محلی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان است.

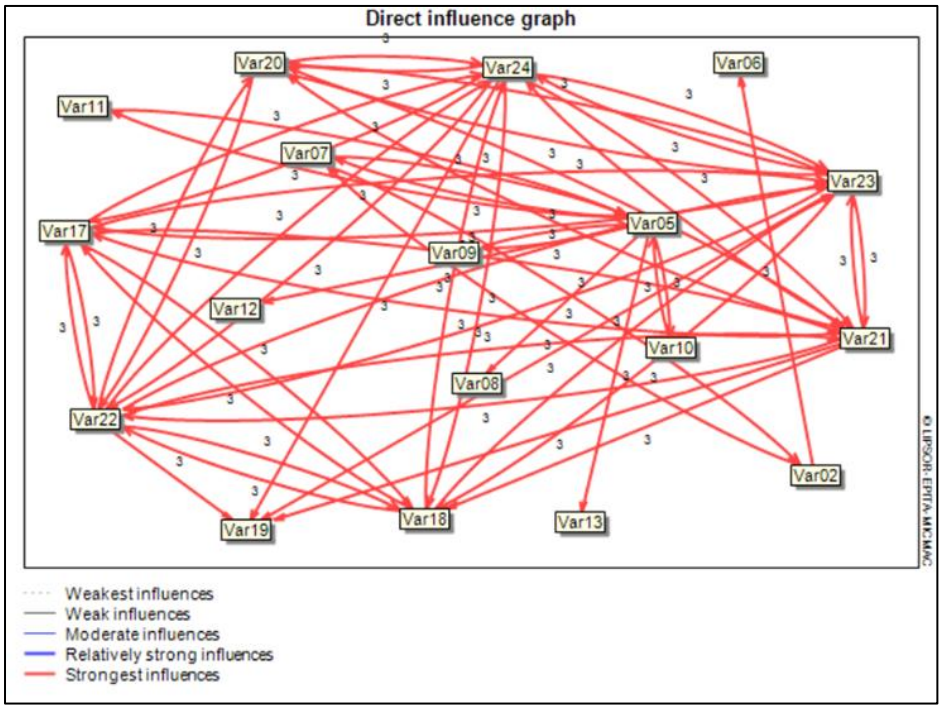
متغیرهای هدف زیر خط قطری ناحیه شمال شرقی صفحه قرار می‌گیرند. این متغیرها درواقع، نتایج تکاملی سیستم و نمایانگر اهداف ممکن در یک سیستم هستند. با دست‌کاری و ایجاد تغییرات در این متغیرها می‌توان به تکامل سیستم برنامه و هدف خود دست‌یافت. همچنان که در شکل مشاهده می‌شود این متغیرها عبارت‌اند از: اعتماد متقابل بین روستاییان و شفافیت در فعالیت‌های گروهی، استفاده از فناوری‌های نوین و اطلاعاتی در حوزه‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، توانمندسازی روستاییان و افزایش آگاهی و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها است.

متغیرهای تأثیرپذیر در قسمت جنوب شرقی صفحه پراکنده هستند که همچنین می‌توان آن‌ها را متغیرهای نتیجه نامید. این متغیرها از تأثیرپذیری بسیار بالا و تأثیرگذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند. افزون بر این، رابطه مستقیمی میان نتیجه متغیرهای مستقل با این متغیرها وجود دارد. به‌عبارت‌دیگر، اگر متغیرهای مستقل و تأثیرگذار دارای روند مثبت در سیستم باشند تأثیر این متغیر نیز مثبت خواهد بود؛ بنابراین، این متغیرها حساسیت بالایی نسبت به تکامل متغیرهای دووجهی و تأثیرگذار دارند. متغیرهای تأثیرپذیر عبارت‌اند از: افزایش مهارت و تجربه روستاییان در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، افزایش آگاهی و شناخت روستاییان از ظرفیت‌های محلی (طبیعی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی، مالی)، زمینه-سازی برای شکل‌گیری و تقویت سمن‌ها در راستای افزایش مشارکت مردم روستایی، ایجاد و افزایش زیرساخت‌های ارتباطی برای بهبود دسترسی و کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل و ارتباطات، استفاده از مهارت‌های فناوری اطلاعات، ارتباطات و فضای مجازی باهدف بازاریابی و فروش محصولات محلی و از میان برداشتن دلال‌ها است.

محل قرارگیری متغیرهای مستقل پژوهش در پایین خط قطری و در ناحیه جنوب غربی صفحه مختصات است. از ویژگی‌های این متغیرها تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایین است. متغیرهای مستقل را می‌توان به دودسته متغیرهای مستقل از سیستم و مستقل از نتیجه تقسیم کرد. این متغیرها عبارت‌اند از: بهبود راه‌های ارتباطی مهم روستایی فراهم‌کردن امکان دسترسی روستاییان به شبکه‌های اطلاعات و بازار، حمایت‌های مالی دولتی و غیردولتی شامل تسهیلات و خدمات بانکی، مشاوره مالی است.

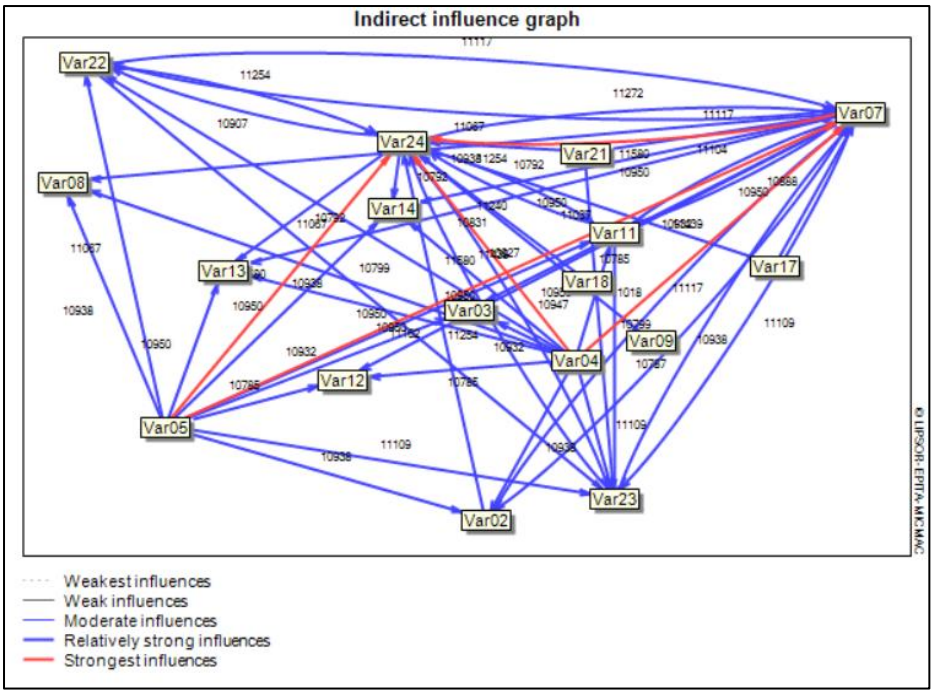
[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

شکل (۳). اثرات مستقیم بین متغیرها (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۳

شکل (۴). اثرات غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

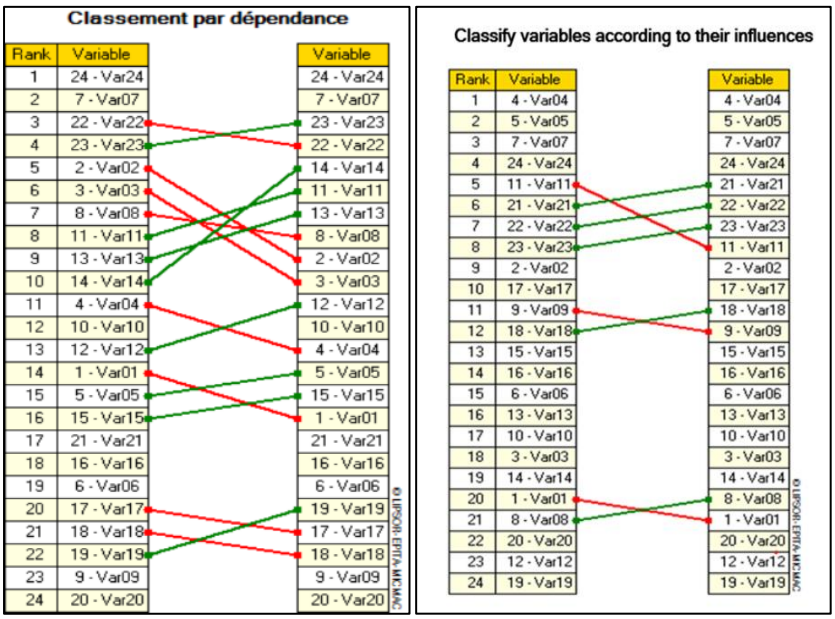
منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۳

برحسب ماتریس رتبه‌بندی اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم در شکل (۵)، می‌توان گفت که افزایش روحیه کارآفرینی، راه‌اندازی و ترویج کسب‌وکارهای نوین محلی، مهارت و تجربه روستاییان در راستای فعالیت در گروه‌ها، انجمن‌ها و برپایی تشکل‌های محلی، افزایش مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت در انجام فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی به ترتیب

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

در رتبه اول تا سوم تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته‌اند و بیش‌ترین سهم را در ارتباط با خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای بهبود معیشت پایدار داشته‌اند.

شکل (۵). رتبه‌بندی دو فهرستی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها (سمت راست) و شکل (۶): رتبه‌بندی دو فهرستی میزان وابستگی مستقیم و غیرمستقیم متغیرها (سمت چپ)

منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۳

همچنین بر اساس ماتریس رتبه‌بندی میزان وابستگی و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم در شکل (۶)، می‌توان گفت که متغیرهای توانمندسازی روستاییان و افزایش آگاهی و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها، افزایش مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت در انجام فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، افزایش سرمایه‌گذاری در فرایند کسب‌وکارهای نوآورانه در روستا به ترتیب در رتبه اول تا سوم وابستگی مستقیم قرار گرفته‌اند. در قسمت سمت راست شکل (۶) متغیرهای توانمندسازی روستاییان و افزایش آگاهی و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها، افزایش مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت در انجام فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، حمایت از ایجاد و توسعه کسب‌وکارهای محلی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان به ترتیب در رتبه اول تا سوم وابستگی غیرمستقیم قرار گرفته‌اند.

سرانجام، پیشران‌های کلیدی تأثیرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای دستیابی به معیشت پایدار روستایی از طریق رتبه‌بندی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر برای دستیابی به سناریو مناسب شناسایی می‌شوند؛ در جدول (۴) به ترتیب میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری‌های مستقیم و غیرمستقیم، حاصل از خروجی نرم‌افزار میک‌مک ارائه می‌گردد.

جدول (۳). رتبه‌بندی میزان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر

رتبه	متغیر	تأثیرگذاری مستقیم	متغیر	تأثیرپذیری مستقیم	متغیر	تأثیرگذاری غیرمستقیم	متغیر	تأثیرپذیری غیرمستقیم
۱	Var04	۴۷۳	Var24	۴۵۹	Var04	۴۶۹	Var24	۴۵۷
۲	Var05	۴۷۳	Var07	۴۵۲	Var05	۴۶۹	Var07	۴۵۱
۳	Var07	۴۷۳	Var22	۴۳۹	Var07	۴۶۹	Var23	۴۳۸
۴	Var24	۴۶۶	Var23	۴۳۹	Var24	۴۶۳	Var22	۴۳۶
۵	Var11	۴۵۹	Var02	۴۳۲	Var21	۴۵۶	Var14	۴۳۲
۶	Var21	۴۵۹	Var03	۴۳۲	Var22	۴۵۶	Var11	۴۳۲

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

۷	Var22	۴۵۹	Var08	۴۳۲	Var23	۴۵۶	Var13	۴۳۲
۸	Var23	۴۵۹	Var11	۴۳۲	Var11	۴۵۶	Var08	۴۳۱
۹	Var02	۴۵۲	Var13	۴۳۲	Var02	۴۵۲	Var02	۴۳۱
۱۰	Var17	۴۴۶	Var14	۴۳۲	Var17	۴۴۷	Var03	۴۳۱

منبع: یافته‌های پژوهش، سال ۱۴۰۳

همان‌طور که نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد در هر دو وضعیت تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم متغیرهایی که دارای وزن بیشتری هستند نقش پررنگ‌تری در آینده شکل‌گیری معیشت پایدار روستایی دارند. بر اساس یافته‌های پژوهش از میان ۲۴ عامل بنیادی شناسایی شده ۱۰ عامل که دارای بالاترین امتیاز هستند و در هر دو روش تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم هم تکرار شده‌اند به‌عنوان پیشران‌های کلیدی شناسایی شده‌اند. این عوامل برای شناسایی دستاوردهای فکری مناسب در آینده در نظر گرفته شدند.

پیشران‌های کلیدی «نوآوری خواهی و خلاقیت روستاییان در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی (Var02)»، «مهارت و تجربه روستاییان در راستای فعالیت در گروه‌ها، انجمن‌ها و برپایی تشکل‌های محلی (Var05)» در چارچوب عامل فردی؛ «افزایش روحیه کارآفرینی، راه‌اندازی و ترویج کسب‌وکارهای نوین محلی (Var04)» در چارچوب عامل روان‌شناختی؛ «افزایش مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت در انجام فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی (Var07)» در چارچوب عامل اجتماعی؛ «توانمندسازی روستاییان و افزایش آگاهی و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها (Var24)»، «بهره‌گیری از فناوری‌های نوین IT و ICT در فرایند توانمندسازی ساختاری روستاییان در راستای خودسازمان‌دهی (Var11)» در چارچوب عامل آموزش و توانمندسازی؛ «دسترسی به منابع مالی گوناگون و مطمئن برای بهره‌گیری در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی (Var21)»، در چارچوب عامل اقتصادی؛ «واگذاری اختیار از بالا به پایین به روستاییان در راستای برنامه‌ریزی محلی و تمرکززدایی (Var17)» در چارچوب عامل برنامه‌ریزی و مدیریت و در نهایت پیشران، «حمایت از ایجاد و توسعه کسب‌وکارهای محلی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان (Var23)»، «افزایش سرمایه‌گذاری در فرایند کسب‌وکارهای نوآورانه در روستا (Var22)» در چارچوب عامل حمایت اجتماعی - اقتصادی قرار دارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس مطالعات و پژوهش‌های پیشین، باور غالب بر این است که توانمندسازی اثر مستقیمی بر بهبود معیشت پایدار روستایی دارد؛ اما همان‌طور که در ادبیات موضوع اشاره شد، بر اساس نظر اندیشمندانی همچون «رولند»، «آمارتیاسن»، «راپاپورت»، «فوکو» و «کانتر» توانمندسازی و قدرت‌بخشی به‌صورت بالا به پایین و در حالت چیرگی منجر به معیشت پایدار نمی‌شود. بلکه آن نوع از توانمندسازی که ابتدا منجر به خودسازمان‌دهی اجتماعات محلی شود، می‌تواند توسعه و بهبود معیشت پایدار روستایی را به همراه داشته باشد. به‌زعم این اندیشمندان چنین توانمندسازی با گذار از وضعیت «قدرت بر» (چیرگی)، به وضعیت «قدرت با» و «قدرت در» اتفاق می‌افتد. بر بنیان واکاوی ادبیات موضوع، خودسازمان‌دهی روستاییان، متأثر از بهبود ابعاد توانمندسازی ساختاری، بهبود معیشت پایدار روستایی را در پی دارد؛ به بیانی دیگر، توانمندسازی و آگاهی‌بخشی روستاییان و واگذاری قدرت به آن‌ها باعث رخداد خودسازمان‌دهی و در نتیجه به بهبود معیشت پایدار منجر می‌شود. همچنین بررسی پیشینه پژوهش در کشورهای پیشرو نشان می‌دهد که اثرگذاری توانمندسازی ساختاری و خودسازمان‌دهی بر معیشت پایدار روستایی مثبت ارزیابی شده است. بااین‌حال در دیگر کشورهای درحال‌توسعه با ویژگی برنامه‌ریزی ایران، به دلیل تمرکزگرایی و ناکارآمدی آموزش‌های ارائه شده در حالت چیرگی، آن‌چنان که باید توانمندسازی نتوانسته است باعث دگرگونی و بهبود زمینه‌های خودسازمان‌دهی همچون تغییر در منابع و امکانات مادی، تغییر در شبکه‌های اجتماعی، تغییر در هنجارها و اعتماد و ارزش‌ها، تغییر در دانش و مهارت‌ها در راستای بهبود ابعاد معیشت پایدار روستایی شود. در نتیجه در این شرایط ضرورت و اهمیت شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای دستیابی به معیشت پایدار روستایی، متناسب با شرایط بومی هر ناحیه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. به عبارتی بایستی با شناسایی

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

دقیق مؤلفه‌های کلیدی اثرگذار و تعیین میزان اثرگذاری هر یک از آن‌ها، بتوان کمک کرد تا روستاییان با اتکای به خود و به شکل خودسازمان‌دهی شده فعالیت‌های گوناگون کشاورزی و غیرکشاورزی روستایشان را انجام دهند. ازآنجایی‌که برای نیل به این هدف، استفاده از روش آینده‌پژوهی یک روش علمی و عملیاتی محسوب می‌شود، لذا در پژوهش حاضر سعی شد تا سازه‌های نوین مفهومی و پیشران‌های کلیدی مناسب در شرایط بومی نظام فضایی روستایی ناحیه موردمطالعه را از طریق متخصصین با آرمان بهبود این عوامل و اثرگذاری آن‌ها بر روی خودسازمان‌دهی و معیشت پایدار روستایی واکاوی نماید.

بر این بنیان پژوهش حاضر اقدام به شناسایی پیشران‌های کلیدی اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان در راستای بهبود معیشت پایدار روستایی، با استفاده از روش دلفی و بهره‌گیری از نظر خبرگان نموده است. با به‌کارگیری روش تحلیل ساختاری تحت نرم‌افزار میک‌مک، از میان ۲۴ عامل شناسایی شده اولیه، ۱۰ عامل که دارای بالاترین امتیاز هستند به‌عنوان عوامل کلیدی شناسایی شده است. این عوامل در یک دسته‌بندی کلی در چارچوب عوامل فردی؛ روان‌شناختی؛ اجتماعی؛ اقتصادی؛ آموزش و توانمندسازی؛ برنامه‌ریزی و مدیریت و در نهایت در عامل حمایت اجتماعی- اقتصادی قرار دارند. همچنین نتایج پژوهش حاضر در زمینه پیشران‌های کلیدی نشان داد که مقوله «توانمندسازی روستاییان و افزایش آگاهی و مهارت‌های اجتماعی و اقتصادی آن‌ها» که در چارچوب عامل آموزش و توانمندسازی قرار دارد؛ با یافته‌های محققانی مانند راپاپورت (۲۰۰۲)، میترا و آمیت (۲۰۱۲) که تأکید بر توانمندسازی مولد ذینفعان محلی از طریق آموزش و آگاهی بخشی، تقویت دانش و مهارت دارند که منجر به ارتقاء شاخص‌های خودسازمان‌دهی و مشارکت روستاییان در راستای بهبود کیفیت زندگی و گسترش سطح رفاه اجتماعی آن‌ها دارد، مطابق دارد. پیشران «افزایش مشارکت، همکاری و احساس مسئولیت در انجام فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی» در چارچوب عامل اجتماعی با نتایج مطالعه طالب (۱۳۸۰) که در ارتباط با نتایج برنامه «ساموئل آندونگ» در کره جنوبی است و همچنین مطالعه میر لطفی و ملاشاهی (۱۴۰۱) مطابقت دارد. در این مطالعات تأکید شده است که با تقویت مشارکت و همکاری می‌توان بستری را فراهم نمود تا روستاییان بتوانند به‌صورت خودسازمان‌دهی شده مسئولیت اجرای پروژه‌ها را بپذیرند که این امر توسعه تسهیلات رفاهی، افزایش درآمد کشاورزی و بهبود معیشت را به دنبال داشته است. پیشران «واگذاری اختیار از بالا به پایین به روستاییان در راستای برنامه‌ریزی محلی و تمرکززدایی» در چارچوب عامل برنامه‌ریزی و مدیریت، نیز با مطالعه لانگ ورث (۱۳۷۹) در زمینه برنامه «اسپارک» در چین که نتیجه می‌گیرد تفویض اختیار به سطوح محلی و مشارکت دادن مردم در برنامه‌ها بهبود معیشت و کیفیت زندگی مردم محلی را به همراه دارد، مطابقت دارد. در چارچوب عامل اقتصادی، پیشران «دسترسی به منابع مالی گوناگون و مطمئن برای بهره‌گیری در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی» با مطالعه یونس (۱۳۹۸) و فینکا (۲۰۲۰) تطابق دارد. این مطالعات با بیان نتایج برنامه‌هایی همچون «فینکا»، «گرامین بانک» و «کمیته توسعه روستایی بنگلادش»، دسترسی به منابع مالی را در قالب اعتبارات خرد محلی، به‌عنوان یک مؤلفه مهم اقتصادی در راستای بهبود خوداتکایی و خودسازمان‌دهی روستاییان معرفی می‌کنند. با این حال پیشران‌های مهم دیگری از جمله: «افزایش سرمایه‌گذاری در فرایند کسب‌وکارهای نوآورانه در روستا» و «حمایت از ایجاد و توسعه کسب‌وکارهای محلی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان» که در چارچوب عامل حمایت اجتماعی- اقتصادی قرار دارند، همچنین در چارچوب عامل فردی پیشران‌های «نوآوری خواهی و خلاقیت روستاییان در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی» و «مهارت و تجربه روستاییان در راستای فعالیت در گروه‌ها، انجمن‌ها و برپایی تشکل‌های محلی» در چارچوب عامل روان‌شناختی پیشران «افزایش روحیه کارآفرینی، راه‌اندازی و ترویج کسب‌وکارهای نوین محلی» و در چارچوب عامل آموزش و توانمندسازی پیشران «بهره‌گیری از فناوری‌های نوین IT وICT در فرآیند توانمندسازی ساختاری روستاییان در راستای خودسازمان‌دهی» از جمله پیشران‌های نوین شناسایی شده در پژوهش حاضر است که به آن‌ها در مطالعات دیگری اشاره نشده است.

برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه روستایی با موردتوجه قرار دادن این پیشران‌ها می‌توانند زمینه را برای تقویت و یا دگرگونی زمینه‌های خودسازمان‌دهی فراهم نمایند؛ تا مردم روستایی با دستیابی به خودآگاهی در چارچوب ایجاد گروه‌ها و تشکل‌ها بتوانند از رهگذر کارهای گروهی و به‌صورت خود پا، خوداتکا موجب بهبود و پایداری معیشت در ابعاد مختلف محیطی ـ اکولوژیک، اجتماعی، اقتصادی و نهادی در نظام فضایی روستایی ناحیه موردمطالعه شوند؛ بنابراین بر اساس

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]
[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

یافته‌های این مقاله، پیشنهاد می‌شود برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم در بهبود عوامل بیرونی اثرگذار بر خودسازمان‌دهی روستاییان اقدام نمایند و از این طریق زمینه‌های لازم برای بهبود عوامل درونی را هم فراهم نمایند. اقداماتی از جنس حمایت‌های قانونی، مالی، آموزشی، نهادی و زیرساختی شامل:

- حمایت‌های قانونی که منجر به واگذاری اختیار از بالا به پایین در راستای برنامه‌ریزی محلی و برنامه‌ریزی مشارکت می‌شود.
- کمک به شکل‌گیری و تقویت سمن‌ها باهدف برپایی انجمن‌ها، صندوق‌های خرد محلی، تعاونی‌ها و گروه‌های محلی.
- آموزش و توانمندسازی روستاییان برای افزایش مهارت زندگی و شغلی، اعتمادبه‌نفس، خودباوری، آگاهی، اعتماد متقابل، مشارکت، کارگروهی همکاری، احساس مسئولیت و ارتباطات اجتماعی.
- ایجاد زیرساخت‌های ارتباطی (جاده، فناوری‌های نوین IT و ICT) مناسب برای بهبود دسترسی به بازار و کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل ارتباطات.
- حمایت‌های مالی شامل تسهیلات و خدمات بانکی، مشاوره مالی باهدف ایجاد و توسعه کسب‌وکارهای محلی و سرمایه‌گذاری در فرایند کسب‌وکارهای نوآورانه در روستا.

ملاحظات اخلاقی

نویسندگان مقاله در هنگام مصاحبه با خبرگان همه ملاحظات اخلاقی را رعایت نمودند. اظهارات خبرگان محرمانه باقی خواهد ماند.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

این مقاله مستخرج از رساله دکتری است، در دانشگاه شهید بهشتی کد اخلاق پژوهشی برای کارهای پژوهشی صادر نمی‌شود.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول و دوم: نویسندگان اول و دوم سهم یکسانی در نگارش و اصلاح مقاله داشته‌اند.

نویسنده سوم: استاد مشاور رساله دکتری، مشارکت در طراحی پژوهش، نظارت بر پژوهش، مطالعه و بازبینی مقاله

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

حامی مالی (این پژوهش حامی مالی ندارد.)

منابع

سالک قهفرخی، رقیه؛ شفیعی ثابت، ناصر و فنی، زهره. (۱۴۰۱). جایگاه خودسازمان‌دهی روستاییان در بهبود طرح‌های توسعه روستایی، (موردمطالعه: استان آذربایجان شرقی)، *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۱۲)، ۹۸۲-۹۵۰.

طالب، مهدی. (۱۳۸۰). جنبش مشارکت مردمی در توسعه روستایی، طرح ساموئل آندونگ، تجربه‌ای از کره جنوبی، *مسکن و محیط روستا*، ۱۴(۹۵ و ۹۶)، ۲۲-۳۵.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

لانگورث، جان دبلیو. (۱۳۸۱). *توسعه روستایی چین با مقایسه‌های بین‌المللی*، ترجمه مصطفی مهاجرانی، تهران، انتشارات مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.

میرلطفی، محمودرضا و ملاشاهی، محمد. (۱۴۰۱). آینده‌پژوهی توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی روستاییان در تغییر الگوی معیشت، (مطالعه موردی: روستاهای منطقه سیستان)، *نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۱۵(۱)، ۲۹-۵۵.

یونس، محمد. (۱۳۹۸). *بانک تهیدستان (وام‌های کوچک، ابزار مبارزه با فقر جهانی)*، ترجمه علی بابایی، سهیل پورصادقی‌حقیقت، علیرضا خیری و زهرا عنایتی، چاپ پنجم، تهران، انتشارات دنیای اقتصاد.

Amor, A.M., Vazquez, J.P.A. & Faína, J.A. (2020). Transformational leadership and work engagement: Exploring the mediating role of structural empowerment. *European Management Journal*, 38(1), 169-178. https://doi.org/10.1016/j.emj.2019.06.007

Boonstra, B., & Boelens, L. (2011). Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning, *Urban Research and Practice*, 42, 99-122. https://doi.org/10.1080/17535069.2011.579767

De Roo,G. (2016). Self-organization and Spatial Planning - Foundations, challenges, constraints and consequences,, *InPlanning*, Groningen (NL) 54-96. https://doi.org/10.17418/B.2016.9789491937279

FINCA.(2020). Fighting Poverty with Microfinance and Social Enterprise. https://finca.org/about-finca

Heylighen, F. (2001) The science of self-organization and adaptivity. *The encyclopedia of life support systems*, 5(3), 253-280. http://pcp.vub.ac.be/Papers/EOLSS-Self-Organiz.pdf
https://ia801303.us.archive.org/20/items/BankerToThePoor/yunus.pdf

Hua, H., Sun, J., & Yang, Z. (2024). Rural Self-Organizing Resilience: Village Collective Strategies and Negotiation Paths in Urbanization Process in the TPSNT Framework: A Case Study of the Hongren Village, China. *Sustainability*, 16(12), 5202. https://doi.org/10.3390/su16125202

ILO. (2014). Self Employed Women's Association (SEWA)India. https//www.ilo.org/

Lindstrom, K. N., & Larson, M. (2016). Community-based tourism in practice: evidence from three coastal communities in Bohuslän, Sweden. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 33(33), 71-78. https://doi.org/10.1515/bog-2016-0025

Longworth, J. W. (2003). *China's rural development with international comparisons*, translated by Mustafa Mohajerani, Tehran, Institute of Planning and Agricultural Economics Publications. (in Persian)

Malapit, H., Ragasa, C., Martinez, E. M., Rubin, D., Seymour, G., & Quisumbing, A. (2020). Empowerment in agricultural value chains: Mixed methods evidence from the Philippines. *Journal of Rural Studies*,76, 240- 253. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.04.003

Mirlotfi, M & Molashahi, M. (2023). Prospective research of economic-social empowerment of villagers in changing livelihood pattern, (Case study: villages of Sistan Region), *New Attitudes in Human Geography*, 15(1), 29-55.(in Persian) https://journals.iau.ir/article_705194.html

Mitra, S., & Amit K. (2012). Assessing Empowerment through Generation of Social Capital. *Journal of Business and Social Research*, 2 (6), 72-84. https://doi.org/10.18533/ijbsr.v2i6.135

Moroni, S. (2015). Complexity and the inherent limits of explanation and prediction. *Planning Theory*, 14(3), 248-267. https://doi.org /10.1177/1473095214521104

OECD. (2000). Agricultural and Rural Development Policies in the Baltic Countries. https://doi.org/10.1787/9789264104297-en

Ostrom, E. (1995). Self-organization and Social Capital, *Industrial and Corporate Change*, 4(1), 131–159. https://doi.org/10.1093/icc/4.1.131

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]

Rappaport, J. (2002). In praise of paradox: A social policy of empowerment over prevention. In A Quarter Century of Community Psychology, 121-145. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-8646-7_8

Rowlands, Jo. (1995). Empowerment Examined, *Development in Practice*, 5(2), 101-107 . https://doi.org/10.1080/0961452951000157074

Rupasingha, A., Wojan, T. R., & Freshwater, D. (1999). Self-organization and community-based development initiatives. *Community Development*, 30(1), 66-82. https://doi.org/10.1080/15575339909489754

Salek Qahfarokhi, R., Shafieisabet, N., & Fani, Z. (2022). The role of villagers' self-organization in improving rural development plans, (case study: East Azarbaijan Province), *Iranian Political Sociology*, 5(12), 950-982.(in Persian) https://doi.org/10.30510/PSI.2022.340449.3421

Seixas,C.S., & Davy, B. (2008). Self-organization in integrated conservation and development initiatives. *International Journal of the Commons*, 2(1), 99-125. https://doi.org/10.18352/ijc.24

Shafieisabet, N., & Haratifard, S. (2020). The empowerment of local tourism stakeholders and their perceived environmental effects for participation in sustainable development of tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 486-498. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.10.007

Sharma, P. (2016). Women empowerment through entrepreneurial activities of Self-Help Groups. *Indian Research Journal of extension education*, 8(1), 46-51. https://api.semanticscholar.org/CorpusID:198701536

Taleb, M. (2002). People's participation movement in rural development, Samuel Andong's plan, an experience from South Korea, *Housing and rural environment*, 14(95 & 96), 22-35. (in Persian) https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/993592

UNDP. (2017). Micro Enterprise Development Program (MEDEP), Annual progress report. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/np/UNDP_NP-MEDEP-APR-2017.pdf

Wenbin, L., Xuelian, C., Pei, T., Yunhong, G., & Mingming, S. (2024). Influencing Factors of Farmers' Self-Organized Participation in Collective Actions in Rural Tourism of China. *Journal of Resources and Ecology*, 15(3), 683-697. https://doi.org/10.5814/j.issn.1674-764x.2024.03.015

Yunus, M. (2018). *Banker to the Poor (small loans, a tool to fight global poverty)*, translated by Ali Babaei, Sohail Poursadeghi-Gheqirat, Alireza Khairi and Zahra Enayati, fifth edition, Tehran, Donyaye Eghtesad. (In Persian)

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2026-11-12]

[DOI: 10.61186/jgs.25.78.23]